

Sabrina P. Ramet
**East Central Europe and
Communism. Politics, Culture,
and Society, 1943–1991**
Routledge, New York 2023,
358 strani, € 34,99 (ISBN
9781032318202)

Nova knjiga Sabine Ramet se loteva dolge zgodovine komunizma v Srednji in Vzhodni Evropi in je, kot že sam naslov pove, zastavljena precej ambiciozno. Cilj knjige je namreč izpeljati zgodovinski prerez in podati funkcionalistično analizo »komunističnih režimov«. Geografsko zajema Albanijo in Jugoslavijo kot specifična zgodovinska komunizma ter območje bivšega Vzhoda, tj. Vzhodne Nemčije, Poljske, Češkoslovaške, Romunije, Bolgarije in Madžarske, in sicer v obdobju med letoma 1943 in 1991. Tak cilj je za eno knjigo kakopak nedosegljiv, kar pa ne pomeni, da Sabrina Ramet ne prispeva nekaj dragocenih pogledov v študije posamičnih prelomnih dogodkov: upor/revolucija na Madžarskem leta 1956, Češkoslovaška leta 1968, ter Poljska v 80. letih. Ramet korektno ponazori trenja znotraj komunističnih partij ter oriše konflikte z ostalimi družbenimi agenci znotraj komunističnih družb ter vlogo Sovjetske zveze pri nastanku in krizah komunizmov v teh državah. Nadalje se knjiga bolj sistematično loteva treh področij, ki v prevladujoči liberalni tranzicijski literaturi niso tako popularna oziroma niso bila dosti obdelana: žensko vprašanje, vprašanje religije (vloge uradne cerkve) in alternativne/disidentske kulture. Tako ambicioznega

cilja in tako raznolikih področij raziskovanja – četudi delamo zgolj kratek pregled politično-kulturne zgodovine – na 320 straneh ne moremo temeljito pokriti in obdelati. Po prebrani knjigi prevlada občutek, da smo zgolj zaplivali na površino dogodkov, spoznali zlasti kapitane ladij ter ključne (dis) funkcije komunistične plovbe. Namesto bolj analitičnega in preciznejšega raziskovanja, ki bi moralo biti tako geografsko kot časovno bolj zamejeno in ki bi pokazalo na kopico protislovnih in kompleksnih procesov, dobimo zgolj vajo v funkcionalističnem mišljenju (dolgo teoretsko presežena-ga Mertona) in kritiki komunizmov. V najboljšem primeru bi knjigo lahko označili za liberalno prežet učbenik o nujnem propadu komunizma in nekaterih vidikih, ki so se pokazali za disfunkcionalne. Če primerjamo to knjigo z avtoričinimi zgodnejšimi knjigami o nacionalizmu in federalizmu ter zgodovini (socialistične) Jugoslavije, je knjiga tako po obdelanih podatkih in metodologiji kvalitativno pomeni nekaj korakov nazaj.

Naj se zadržim pri nekaterih dragocenih prispevkih Sabine Ramet na omenjenih podpodročjih; zlasti področji religije in kulture kažeta na dejansko družbeno moč agensov, ki so pomembno pripomogli k sesutju komunizma in bili vseskozi pokazatelj njegove »disfunkcionalnosti«. Prvič, Ramet pokaže, da uradna kritika verske ideologije, represije nad cerkvenimi voditelji in potiskanje cerkve, ki sicer izgubi ekonomski vpliv, na obrobje, ne rezultirajo v zmanjšani ideološki vlogi cerkve. Nasprotno, v

več kontekstih je ravno zaradi te »disidentske« pozicije pod okriljem cerkve prišlo do nacionalnega in civilnodružbenega preporoda, ki pa je bil izrazito antikomunističen. Drugič, knjiga pokaže na ne preveč uspešno izpeljane politike enakosti žensk in moških (bolj je šlo za bratstvo kot sestrstvo). Ramet tu sicer ne analizira globljih procesov, ideoloških obrazcev v širšem časovnem prerezu. Predvsem se zanaša na pozitivistično merjenje podatkov, koliko so bile ženske zastopane v določenih političnih segmentih in na vodstvenih položajih (kot da je bilo pred komunizmom ali dandanes veliko bolje?). In tretjič, knjiga ponudi pregled neuspehov uradne kulturne politike, ki se tu reducira na diktirano in socrealistično usmerjeno umetnost, ki pa je skozi zgodovino doživela kopicu alternativ in podtalnih umetniških praks, ki so – morda odločilno – naznanjale družbene spremembe.

V naštetih aspektih se knjiga sicer razlikuje od standardne ideološke antitotalitaristične tranzicijske literature, ki vse, kar se je zgodilo v socializmih, reducira na belo-črno branje, na zgodovino totalitarnega nasilja. Ramet dokazuje, da je znotraj socializmov v vseh časih prihajalo do političnih, kulturnih, verskih in drugih uporov, alternativnih tendenc, kar ovrže tezo o represiji. A ta kopica alternativnih praks za Ramet ne priča o svobodi, raznolikosti in manevrskem prostoru za oblast, pač pa o sami disfunkcionalnosti sistema. V prihodnjih odstavkih bom ponudil nekaj pomembnih kritik epistemoloških izhodišč in ideološkosti tega pristopa, ki dokazuje/

vidi, tisto, kar hoče videti, še preden se analiza sploh začne.

Začnimo pri samem epistemološkem izhodišču: Sabrina Ramet za analizo političnih dogodkov znotraj komunističnih partij in vzpostavitve komunizma ter spodletelih politik uporablja (funkcionalistično) analizo ameriškega sociologa Mertona, ki je izhajal s področja kriminologije. Izhodišče knjige je pojasnjeno deloma v uvodu, deloma pa na začetku v drugem poglavju (str. 11–12), in postavlja precej samoumevno razumevanje družbe: prvič, Ramet pravi, da so sfere politik in njenih učinkov »medsebojno povezane«; drugič, da (uradne) politike nimajo zgolj namenskih učinkov, pač pa tudi nepredvidljive učinke, nekatere imenujemo stranski, druge pa latentni učinki; tretjič, da politika vpliva na kulturo in kultura vpliva na politiko; četrtič, da iz te dinamike in morebitnih konfliktov nastajajo družbene spremembe. Pri tem intelektualnem izhodišču si ne moremo obetati nekih epohalnih teoretskih rezultatov, knjiga pa nenehoma poudarja to tezo: komunisti so – ne glede na morebitne dobre namene – pogosto spregledali nepredvidljive posledice oziroma jih niso hoteli videti. Ti učinki pa so jih potem »udarili po nosu«, in to zlasti iz družbenih sfer, kjer tega niso najbolj pričakovali (uradna cerkev in religije, polje kulture in disidentov); ženska vprašanja so najbolj pomanjkljivo obdelano področje, tam stoji kot neka pozitivistična preverba zastopanosti.

Eno najbolj problematičnih epistemoloških predpostavk (dis)funkcionalistične analize lahko najdemo

v njeni binarni in teleološki zastavitvi. Še preden začnemo samo analizo, previdimo idealni standard in njegov odstop (deviacijo), s tem pa že določamo svoj rezultat raziskovanja. Demokracija ali komunizem; spoštovanje cerkve ali njena represija; kulturna politika svobode umetnosti ali socrealistična doktrina. Naj ponovim Rametino tezo: komunistični režimi so -navkljub nekaterim utopičnim in svetlim idealom ter politikam, ki so ciljale na odpravo neenakosti na razredni in spolni ravni - že od samega začetka kazali ne le na odstopanje od lastnih idealov/zastavljene politike od realnosti, pač pa so bili že od začetka obsojeni na propad. Skratka, komunizem in njegova dinamika sta že sama po sebi disfunkcionalna. Tovrstno naziranje v analizi in razumevanju preteklosti sledi dvema premisama: prvič, linearnemu zgodovinskemu premikanju od a do b, tu konkretno, od komunizma k liberalni demokraciji, ter drugič, teleološki nujnosti propada komunizma, ki se skriva za svetim idealom (neo) liberalne demokracije in kapitalizma. Z drugimi besedami, Rametina vnažajska interpretacija, ki 30 let po padcu komunizma, »dokazuje« nujnost njegovega propada ni niti izvirna niti (preveč) znanstvena. Še več, upal bi si trditi, da niha med dvema bolj ali manj zavednima vzgiboma: po eni strani legitimira samo tranzicijo socializma v neoliberalni kapitalizem, ki je med drugim prinesla veliko bolj patriarhalne, konservativne verske ideološke prakse, vojno usmerjene in nacionalistične družbene formacije (prim. Buden, *Cona Prehoda*, 2014). Po drugi

strani pa analiza sproti potrjuje svojo lastno ideološko prepričanje: komunizem je že sam po sebi »disfunkcionalen«, ker ga vodijo ideološko enoumje, politični monopol, slabo ekonomsko vodenje, nerazumevanje posledic lastnih politik, sivi strici iz Kremlja itd. Ta epistemološki pristop ustvari idealno samoizpopolnjujočo se preokbo o nujnosti propada, obenem pa vse voditelje komunističnih držav postavlja ali v popolnoma podrejeni odnos do Kremlja (Vzhodna Evropa) ali pa jih reducira v kult bolj ali manj krutega voditelja (Tito, Hoxha, Ceausescu); kljubovanje in delna avtonomija pomenita visoko ceno za družbo. Analiza postane sicer bolj zanimiva v trenutkih, ko pokaže, da so nepredvidljive posledice lastnih politik zahtevale intelektualni in politični napor vladajočih, da svojo družbo in oblastna razmerja pomagajo reproducirati, se adaptirati itd. Na žalost pa v knjigi ne bomo naleteli na globlje razumevanje družbene dinamike, geopolitičnih sprememb, vzrokov za ekonomske krize, kdaj in kako je potekala integracija socializmov v globalni kapitalizem, se pravi vseh ključnih vprašanj, ki so v veliki meri določale uradno politiko režimov. Namesto mišljenja prepletov družbenih sfer in analize vzrokov implozije socialistične ekonomije knjiga vsa politično-ekonomska vprašanja zreducira na komunistično neučinkovitost in pomanjkanje dobrin, na vedno večji zunanji dolg ter spodletelo kolektivizacijo agrikulture. To so neki obči ideološki toposi, ki pa bi morali biti bolje analizirani. Ampak že se poraja vprašanje, ali niso ravno

propadle kolektivizacije na podeželju pokazale, da je tudi v socializmu vztrajala in soobstajala »privatna« ekonomija ter različno organiziranje ekonomije. Še več, če ta monografija dobro pokaže na tranzicijskost reform in spodletele ukrepe ter na raznolikost med različnimi »komunizmi«, zakaj bi potem sploh vztrajali pri imenu *komunizem*? O ideji komunizma so nedavno potekale številne izvirne teoretske debate, v katerih so sodelovali politični filozofi/inje Isabelle Garro, Slavoj Žižek, Katja Diefenbach, Costas Douzinas, Alain Badiou, Jacques Rancière, Toni Negri in še mnogi drugi. Če že govorimo o dejanski zgodovini, bomo morali fenomene in formacije motriti kot specifikke različnih socialističnih formacij. Socializem po sami definiciji in zgodovini je bil »tranzicijska forma«, forma, ki je bila polna protislovij, ki nikoli ni dosegla komunizma, vsaj ne v Marxovem smislu brezrazredne družbe, v kateri se bo človek lahko šele začel razvijati. V bolj kritičnem zgodovinopisju in sodobnih političnih analizah te sisteme imenujejo realno obstoječi socializmi, mešana ekonomija, socialistični sistem, samoupravni socializem (dober pregled Darko Suvin, *Samo jednom se ljubi, Radiografija SFR Jugoslavije*, RLS, 2014; Kirn Gal, *Partizanski prelomi*, 2014) – zakaj torej rokovati z ideološko prežetim in negativnim terminom »komunizem«, zlasti če tega knjiga na nobenem mestu ustrezno ne definira? Nadalje, ali nista zunanji dolg in zadolženost prebivalstva veliko večji težavi – ne le kvantitativno, ampak tudi kvalitativno,

saj je v globalnem kapitalizmu celotna družba prežeta z zadolženostjo? Ali ni večanje razlik med bogatimi in revnimi, razredna razslojenost – če jo primerjamo z obdobjem socializma – veliko hujša dandanes – ne glede na večjo dostopnost dobrin? In kako je mogoče, da se vloge bank, mednarodnih finančnih institucij, finančnega kapitala ne omenja niti s kakim odstavkom?

Knjiga bo prišla prav »prepričanim« v nujni propad komunizma in tistim, ki ne vidijo možnosti alternative sedanjemu kapitalističnemu sistemu. Ponudila bo nekaj dragocenih podatkov in opisov glavnih političnih dogodkov in trendov v socialističnih sistemih. Ne bo pa ponudila odgovora ne na vprašanje in vrednotenje tega, kar je bilo na teh območjih pred komunizmom, pa tudi ne tega, kaj je prišlo po komunizmu. Zdi se, ko da knjiga sledi tihi tezi, da je bil zgolj komunizem devianten in disfunkcionalen, medtem ko so (bili) drugi sistemi v bolj daljni preteklosti ali naši sedanjosti funkcionalni. Prav tako knjiga ne odgovori na vprašanje, kaj točno naj bi bili »ideali« funkcionalnih družb, a mirno lahko predpostavimo, da ta analiza zrcali stari model (neo)liberalne modernizacije, formalnega pluralizma interesov (korporativnih lobijev močnejšega), evrocentrizma in celo apologije strogo hierarhičnih in konservativnih cerkvenih entitet.

Gal KIRN
Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani